

Ultradźwiękowe molekuly - gorący temat

Monika Musiał

Instytut Chemii

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Robert Boyle (1627-1691)

Poszukiwanie „*primum frigidum*”.

Guillaume Amontons (1663-1705)

Prowadząc badania nad tzw. termometrem powietrznym wydedukował, że musi istnieć **dolna granica temperatury** i oszacował ją na **-240°C**.

Bezwzględna skala temperatury = skala Kelvina

Lord Kelvin (Wiliam Thomson (1824-1907))

Na podstawie rozważań termodynamicznych (prace Sadi Carnota) ocenił (niemal bezbłędnie)

temperaturę zera bezwzględnego na -273°C .

W roku 1848 zaproponował utworzenie bezwzględnej skali temperatur, nazwaną skalą Kelvina.

Poszukiwanie najniższych temperatur związane jest z pracami nad skraplaniem gazów

Milowy krok: **Michael Faraday**

- 1845 - osiągnął temperaturę -110°C (około 163 K) skroplił wszystkie znane w owym czasie gazy z wyjątkiem sześciu (wodoru, tlenu, azotu, tlenku węgla, tlenku azotu oraz metanu).

Gazy permanentne?

Thomas Andrews (a także **Johannes van der Waals**) - istnienie temperatury krytycznej (tzn. takiej, powyżej której skroplenie gazu nie jest możliwe).

Przełom w pracach nad skraplaniem gazów nastąpił w roku 1883

Karol Olszewski, Zygmunt Wróblewski

skroplili tlen i azot osiągając rekordowo niskie temperatury: tlen (temp. wrzenia -183°C (około 90 K)), azot (temp. wrzenia -196°C (około 77 K)).

Kilka lat później Szkot **James Dewar** skroplił wodór osiągając temperaturę -240°C (około 33 K).

W roku 1908 Holender **Heike**

Kammerlingh-Onnes skroplił najtrudniejszy gaz: hel uzyskując temperaturę -269°C (około 4 K).

(Nagroda Nobla z fizyki - 1913 r.)

Ludwig Boltzmann (1844-1906)

Teoria kinetyczna gazów

Dla gazu doskonałego (najlepszym przybliżeniem gazu doskonałego są gazy szlachetne np. hel)

$$E_{\text{kin}} = \frac{1}{2}mv^2 = \frac{3}{2}k_B T$$

E_{kin} - średnia energia kinetyczna gazu m - masa
(zależna od kwadratu prędkości (v))

k_B - stała Boltzmannna T - temperatura bezwzględna

Wniosek z teorii kinetycznej gazów

Aby uzyskać temperaturę zera bezwzględnego należałoby zatrzymać ruch wszystkich atomów.

Kompletne unieruchomienie atomów nie jest możliwe, ale obniżanie temperatury poprzez zmniejszanie ich prędkości - to jest dobry kierunek działania.

Chemia (fizyka) zimnych atomów lub cząsteczek

Temperatura rzędu $\sim \text{mK}$
($\text{mK} = \text{milikelwin} = 0.001 \text{ K}$)

Ultrazimne atomy lub molekuły

Temperatura rzędu $\sim \mu\text{K}$
($\mu\text{K} = \text{mikrokelwin} = 0.000001 \text{ K}$)

Temperatura molekuł amoniaku (NH_3) vs. prędkość ruchu

300 K - $600 \frac{\text{m}}{\text{s}}$ (pokojowa)

3 K - $60 \frac{\text{m}}{\text{s}}$

0.03 K (30 mK) - $6 \frac{\text{m}}{\text{s}}$ (niska)

0.000003 K (3 μK) - $6 \frac{\text{cm}}{\text{s}}$ (ultraniska)

Dalsze oziębienie materii napotykało na trudności

Problem oddziaływania chłodzonej
substancji ze ściankami naczynia.

**Wynalezienie lasera pozwoliło na
skonstruowanie „naczynia” idealnego
do przechowywania ultrazimnej
substancji.**

Pułapka magnetyczno-optyczna **(Magneto-Optical Trap - MOT)**

William Phillips (NIST), **Steven Chu** (Stanford University), **Claude Cohen-Tannoudji** (Ecole Normale Supérieure)

W roku 1988 osiągnęli rekordowo niską temperaturę 40 mikrokelwinów, czyli 0.000040 K.

(Nagroda Nobla z fizyki - 1997 r.)

Co jest takiego fascynującego w niskich temperaturach?

Dygresja nr 1

Lata dwudzieste ubiegłego wieku

Korpuskularno-falowa teoria światła

*(promienie światła raz zachowują się jak fala,
innym razem jak cząstka).*

Louis de Broglie
(1892-1987)

**(Nagroda Nobla z fizyki
1929 r.)**

Hipoteza de Broglie'a

Każdy **obiekt materialny** może być opisywany na dwa sposoby: jako **cząstka (korpuskuła)** lub jako **fala**.

Relacja de Broglie'a określa długość fali przypisywanej cząstce:

$$\lambda = \frac{h}{mv} \sim \frac{1}{\sqrt{mT}}$$

λ - długość fali

h - stała Plancka

m - masa cząstki

v - prędkość poruszania się cząstki

T - temperatura bezwzględna

Długość fali de Broglie'a tym większa im mniejsza jest prędkość cząstki, a tym samym im niższa jest temperatura.

Długość fali de Broglie'a vs. temperatura (hel)

T	λ
300 K	$\lambda = 0.73 \text{ \AA}$
0.03 K	$\lambda = 73 \text{ \AA}$
0.000003 K	$\lambda = 7300 \text{ \AA}$

Dygresja nr 2

Kondensat Bosego-Einsteina (BE)

Satyendra Bose (1894 - 1974)

Albert Einstein (1879 -1955)

Wszystkie cząstki znajdują się w tym samym stanie kwantowym.

Dygresja nr 3

Bozony - Fermiony

Dwie podstawowe klasy cząstek: bozony i fermiony
(ściśła definicja)

bozony

fermiony

spin całkowity

spin połówkowy

foton

atomy - parzysta l.
neutronów

jądra atomowe
parzysta l. nukleonów
(protony + neutrony)

elektron

atomy - nieparzysta l.
neutronów

jądra atomowe
nieparzysta l. nukleonów
(protony + neutrony)

Kondensat Bosego-Einsteina

Nowy stan materii

Laser: fotony w tym samym stanie kwantowym

Kondensat BE: atomy lub molekuły w tym samym stanie kwantowym

Kondensat BE

5 czerwca 1995 r. **Eric Cornell** i **Carl Wieman** z Uniwersytetu Kolorado w Boulder otrzymali kondensat BE dla około 2000 **atomów rubidu** (izotop 87) oziębionych do **170 nK** (0.000000170 K).

Kondensat BE

Dwa miesiące później **Wolfgang Ketterle** z MIT uzyskał kondensat BE dla **atomu sodu** (izotop 23)

liczba atomów ~ 100 razy większa
(czyli dla 200000 atomów)

Kondensat BE

Nagroda Nobla z fizyki za osiągnięcia
w zakresie kondensacji Bosego-Einsteina
atomów metali alkalicznych i za
fundamentalne badania nad właściwościami
kondensatu.

Atomy dla których udało się osiągnąć kondensat BE

Polski kondensat BE

2 marca 2007 r. w laboratorium Fizyki Atomowej,
Molekularnej i Optycznej w Toruniu dla ^{87}Rb .

Ultrazimne molekuly

Molekuly - bardzo skomplikowane
obiekty

Najprostsza dwuatomowa molekula

Cztery formy energii: energia translacyjna,
wibracyjna, rotacyjna oraz oddziaływania magnesów
(poprawniej: spinów) jądrowych.

Ultrazimne molekuly

Nowe formy energii

Jak otrzymać ultrazimne molekuly

Dwie podstawowe metody

- 1 *bezpośrednia*: najpierw zsyntetyzować molekulę, np. $\text{Rb} + \text{Rb} \rightarrow \text{Rb}_2$, a potem schłodzić molekulę Rb_2 do ultraniskiej temperatury
- 2 *pośrednia*: schłodzić do ultraniskiej temperatury atomy np. Rb , a potem przeprowadzić reakcję, $\text{Rb} + \text{Rb} \rightarrow \text{Rb}_2$

Ultrazimne molekuly

- *metoda pośrednia*
  - **fotoasocjacja**
  - magnetoasocjacja

Przy tych metodach produkcji ultrazimnych molekuly przydaje sie **chemia kwantowa!**

Chemia kwantowa

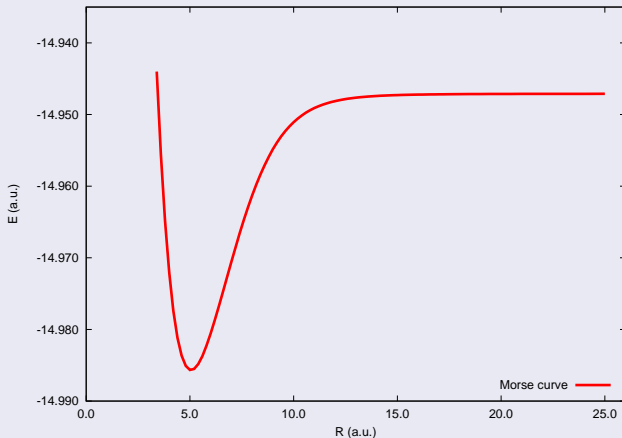
Zastosowanie praw mechaniki kwantowej, teorii powstałej w latach dwudziestych ubiegłego stulecia, do opisu atomów i molekuł.

Stosując równania mechaniki kwantowej do opisu atomów i molekuł możemy uzyskać te same informacje jakie dostarczają badania w laboratorium.

Chemia kwantowa w badaniach ultrazimnych molekuł

Bardzo dokładne wyznaczenie zależności energii molekuly od długości wiązania
(wyznaczanie tzw.
krzywych energii potencjalnej)

Krzywa Morse'a: zależność energii cząsteczki dwuatomowej (E) od odległości między atomami (R).

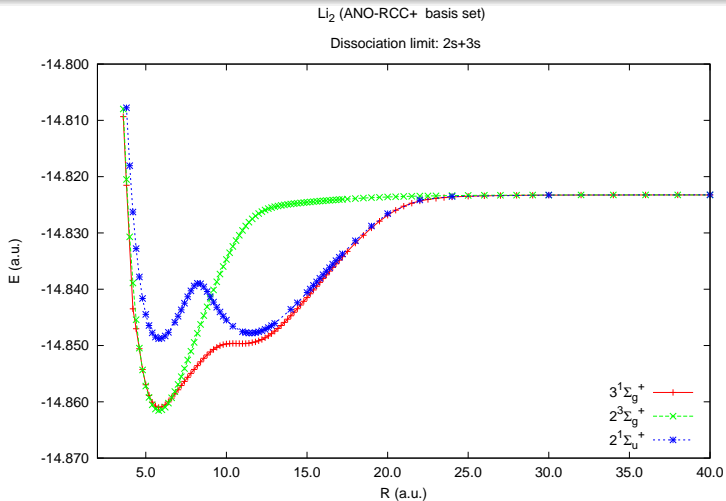
W Uniwersytecie Śląskim opracowano
bardzo dokładną metodę wyznaczania
zależności energii od długości
wiązania.

E vs. R

[1] M. Musiał, *J. Chem. Phys.*, **136**, 134111 (2012).

Li₂ - krzywe energii potencjalnej

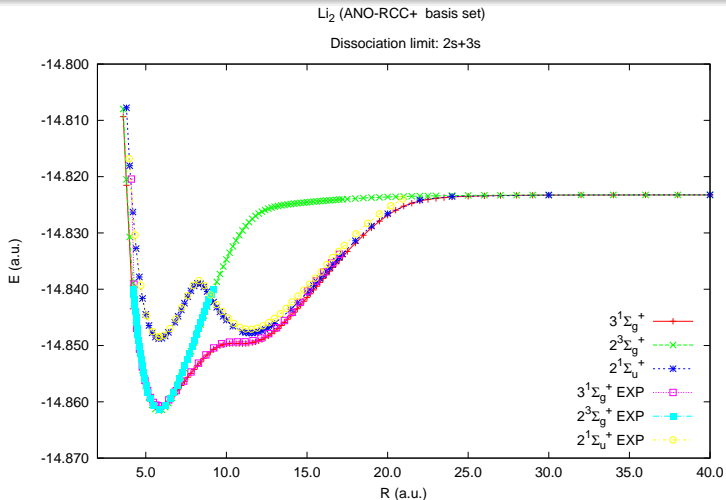
Granica dysocjacji 2S+3S

M. Musiał, et al., *J. Chem. Theory Comput.*, **10**, 1200 (2014).

Li₂ - krzywe energii potencjalnej

Granica dysocjacji 2S+3S – porównanie z eksperymentem

M. Musiał, et al., *J. Chem. Theory Comput.*, **10**, 1200, 2014.

Ultracold Rb₂

M. Tomza, M. H. Goertz,
M. Musiał, R. Moszynski,
Ch. P. Koch,
"Optimized production of
ultracold ground-state
molecules",
Phys. Rev. A, **86**, 043424
(2012).

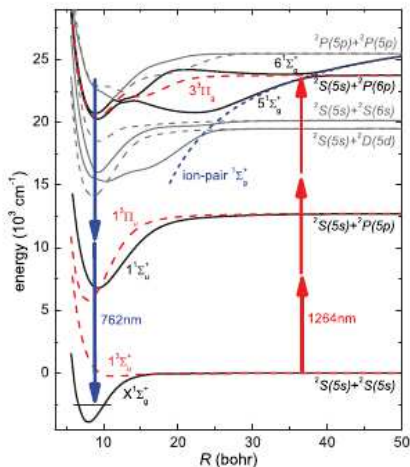

FIG. 1. (Color online) Proposed scheme for multiphoton photoassociation and subsequent stabilization producing ultracold Rb₂ molecules in their electronic ground state.

Ultrazimne molekuly - gorący temat

**Otwierają przed fizyką i chemią nowe
możliwości niezwykłych badań.**

Ultrazimne molekuly

Fizyka:

- pomiary spektroskopowe o niespotykanej dokładności; możliwość badania efektów związanych z oddziaływaniami nadsubtelnymi oraz generowanych przez elektrodynamikę kwantową
- komputery kwantowe (plasowanie polarnych molekuly w sieciach optycznych)

Ultrazimne molekuly

Fizyka cd.:

- **superdokładne wyznaczanie fundamentalnych stałych w fizyce, np.:**
  - $\frac{m_p}{m_e}$ (stosunek masy protonu do masy elektronu)
H. L. Bethlem (Free University of Amsterdam)
  - stała struktury subtelnej α
P. Cladé (University of Paris IV)
  - elektryczny moment dipolowy elektronu
JILA Group (NIST, University of Colorado)
  - stany splątane, testowanie nierówności Bella
J. Schmiedmayer Group (Vienna University of Technology)

Chemia: Ultrazimne molekuly

- kontrolowanie przebiegu reakcji chemicznej na poziomie kwantowym
- sterowanie reakcją chemiczną nie tylko dla otrzymania konkretnego produktu ale nawet produktu w określonym stanie kwantowym.

Zimna chemia: badanie reakcji chemicznych w ultraniskich temperaturach!

Ultrazimne molekuly

- stworzenie miniaturowych tranzystorów a w dalszej perspektywie miniaturyzacja całej elektroniki
- zwiększenie dokładności zegarów atomowych
- wzorce czasu takie jak zegar optyczny stanowiący budulec symulatorów kwantowych.

DZIĘKUJĘ ZA UWAGĘ